

УДК 271.22(477.51-22)-86-722.5-9(092)«192/193»

А.А. Глухенький

**СВЯЩЕНИКИ СИНОДАЛЬНОЇ
РЕЛІГІЙНОЇ ГРОМАДИ
БОРИСОГЛІБСЬКОГО СОБОРУ
м. ЧЕРНІГОВА У 20–30-х рр. ХХ ст.**

У статті йдеться про діяльність синодальної релігійної громади Борисоглібського собору м. Чернігова у 20–30-х роках ХХ ст. Висвітлюється діяльність священників синодальної церкви.

Ключові слова: Борисоглібський собор, синодальна релігійна громада, священник Олександр Сахаров, священник Герасим Смоличев, священник Сергій Колосков.

На сучасному етапі розвитку української державності проблема взаємин церкви та держави набуває особливої актуальності. Все більшу увагу науковців привертає вивчення маловідомих подій з історії державно-церковних відносин у ХХ ст. Зокрема, протягом останнього часу значно зріс інтерес дослідників до вивчення історії діяльності синодальної церкви на Чернігівщині у 20–30-х роках ХХ ст. Також важливе значення у ході досліджень відіграє процес уведення до наукового обігу нововиявлених джерел. Зокрема, цінним джерелом з історії діяльності синодальних релігійних громад на Чернігівщині є упорядкований працівниками Державного архіву Чернігівської області збірник документів і матеріалів [1]. Добірка документів, що висвітлює історію синодальної церкви на Ніжинщині у 1920-х роках, була оприлюднена О. Кривобоком [2]. Нові архівні матеріали, що розкривають суперечливі відносини між органами радянської влади та синодальною церквою на терені Чернігівської області, були опубліковані у третій книзі науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією. Чернігівська область» [3]. Певні аспекти діяльності синодальних релігійних громад Спасо-Преображенського собору та П'ятницької церкви м. Чернігова у 20-х роках ХХ ст. висвітлено у статтях О. Ванжули та Л. Нижник [4]. Попри це, на сьогодні дослідниками не було детально проаналізовано життя і діяльність священників Олександра Сахарова, Герасима Смоличева та Сергія Колоскова у той час, коли вони здійснювали церковне служіння у Борисоглібському соборі м. Чернігова. Саме тому метою цієї статті є дослідження діяльності священників синодальної релігійної громади Борисоглібського собору м. Чернігова у 20–30-х роках ХХ ст.

Актуальність вивчення даної теми обумовлена тим, що в сучасних умовах розвитку державно-церковних відносин звернення до сторінок минулого допоможе уникнути повторення помилок, які свого часу призвели до розгортання масових репресій. Окрім того, надзвичайно важливим елементом дослідження історії розвитку синодальних релігійних громад є вивчення діяльності окремих її священників, адже через життя конкретної людини можна більш ґрунтовно дослідити ті чи інші події. Для дослідження використано документи з фондів Державного архіву Чернігівської області, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також архіву управління Служби безпеки України в Чернігівській області.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: дати оцінку діяльності священників синодальної релігійної громади Борисоглібського собору м. Чернігова у 20–30-х роках ХХ ст. та проаналізувати їхній вплив на становлення у м. Чернігові синодальної церкви.

На початку 20-х років ХХ ст. органи радянської влади на теренах України розпочали втілювати у життя стратегію церковного розколу, що була спрямована на послаблення позицій православної церкви. У травні 1922 р. було опубліковано відозву «Віруючим синам Православної Церкви Російської». Цим документом було започатковано існування нової течії у православ'ї – так званої «Живої церкви» або «синодальної церкви». Через деякий час цей церковний рух поширився з Росії на територію України. У жовтні 1923 р. українські обновленці у Харкові на своєму Помісному соборі проголосили створення Української синодальної церкви. Одним з основних завдань діяльності новоствореної церкви в Україні було лояльне ставлення до радянської влади та співпраця з органами НКВС у напрямі дискредитації традиційної Російської Православної Церкви і її духовенства та протидії Українській Автокефальній Православній Церкві [5].

Документи свідчать, що синодальна церква упродовж 1923–1924 років поширила свій вплив і на терени Чернігівської області та стала тією релігійною організацією, яка отримала в цей період підтримку радянської влади. Зокрема, у вересні 1924 р. у об'їзнику Чернігівського губвідділу ДПУ зазначалося, що досі органами влади не приділялася належна увага обновленському руху. Також у цьому документі пропонувалося виявляти заможні церковні приходи, щоб у подальшому передати їх обновленцям. Окрім того, для якнайшвидшої передачі церков синодальним релігійним громадам їх було забезпечено достатньою кількістю засновників, яких налічувалось – 20, тоді як по відношенню до інших релігійних громад – 50 [1, с. 116–117]. Відповідна робота, проведена органами радянської влади, призвела до того, що уже на початку 1925 р. представники синодальних релігійних громад змогли отримати у користування нові храми у м. Чернігові. Зокрема, згідно із рішенням органів влади, Борисоглібський собор було передано у користування синодальної релігійної громади. Про це свідчить «Відомість про кількість будівель культу релігійних громад і кількість їхніх членів у Чернігові і Чернігівському окрузі», складена наприкінці 1925 р. підвідділом релігійних культів Чернігівського окрадмінвідділу. З неї дізнаємося, що у Борисоглібському соборі на той момент уже існувала православно-синодальна релігійна громада [6, арк. 4].

Згідно із архівними документами першим священником синодальної релігійної громади Борисоглібського собору м. Чернігова був Олександр Сахаров. Інформація про

нього міститься у реєстраційній картці № 71, складеній 15 травня 1925 р. підвідділом релігійних культів адмінвідділу Чернігівського окрвиконкому. Зокрема, у картці повідомляється, що Олександр Платонович Сахаров народився у 1875 р. Отримав освіту у Смоленській духовній семінарії. Спочатку, 1 січня 1905 р., був рукопокладений у диякони у м. Смоленську і служив у с. Спаському Смоленської губернії. Пізніше, 30 січня 1920 р., був рукопокладений у священника і служив у с. Шиловичі Смоленської губернії до березня 1925 р. У квітні 1925 р. Олександр Сахаров почав своє служіння у Борисоглібському соборі м. Чернігова [7, арк. 124]. Проте, його перебування у храмі не було тривалим.

Починаючи з травня 1926 р., у документах у якості настоятеля Борисоглібського собору вже згадується священник Герасим Смолічев. Зокрема, 17 травня 1926 р. він звернувся до відділу культів із заявою про скликання на 19 травня 1926 р. загальних зборів засновників Борисоглібської релігійної громади синодального відомства. На цих зборах планувалося обрати Раду релігійної громади, скарбника, членів ревізійної комісії та прийняти нових членів до громади [8, арк. 32]. Згодом, 27 листопада 1926 р., кафедральний протоіерей Герасим Смолічев повідомив до відділу культів, що на 9 грудня 1926 р. скликаються загальні збори Борисоглібської релігійної громади [8, арк. 93]. Таким чином, це свідчить про те, що священник Герасим Смолічев відразу почав активну діяльність щодо організаційного зміцнення синодальної релігійної громади. Це було не випадково, адже він мав значний досвід та ґрунтовну освіту. Відомо, що Герасим Пилипович Смолічев народився у 1859 р. у родині священника. У 1881 р. він закінчив Чернігівську духовну семінарію, а потім – Київську духовну академію та отримав ступінь кандидата богословських наук. З 1885 р. почав викладати латинську мову у Чернігівській духовній семінарії. У 1887 р. Герасим Смолічев переїхав до м. Глухова, де у 1890 р. був рукопокладений у священника Свято-Дмитрієвської церкви Глухівського інституту. На початку ХХ ст. кар'єра Герасима Смолічева йде угору. Зокрема, у 1906 р. він очолив Глухівське відділення Чернігівської єпархіальної ради. Повернувшись до Чернігова, з 1914 р. Герасим Пилипович спочатку служив настоятелем Воскресенської церкви, а потім – з 1916 р. був протоіереєм П'ятницької церкви [9, с. 69]. Отже, значний священницький досвід сприяв плідній діяльності Герасима Смолічева на посаді настоятеля Борисоглібського собору.

Загалом, у 1926 р. склалися сприятливі обставини для розвитку синодального релігійного напрямку. Про це свідчить інформація зі «Списку росту релігійних громад по Чернігівській окрузі». Зокрема, у цьому документі повідомлялося, що у м. Чернігові станом на 1 січня 1926 р. діяло 8 синодальних релігійних громад, до яких належало 326 чоловіків та 186 жінок [10, арк. 28]. Отже, з цієї кількості віруючих певна частина належала і до синодальної релігійної громади Борисоглібського собору.

Більш детальна інформація про кількісний і якісний склад релігійної громади Борисоглібського собору міститься в інших документах. Так, у «Книзі обліку релігійних громад», складеній підвідділом релігійних культів адмінвідділу Чернігівського окрвиконкому, зазначається, що до синодальної релігійної громади Борисоглібського собору м. Чернігова, станом на 1 січня 1927 р., входить 60 осіб (39 чоловіків та 21 жінка). Вік членів релігійної громади: від 20 до 25 років – 4 особи, від 25 до 30 років – 8 осіб, від 30 до 50 років – 18 осіб, від 50 років і старіше – 30 осіб. Культурний рівень членів релігійної громади наступний: неписьменних – 9 осіб, нижча освіта – 40 осіб, середня освіта – 10 осіб, вища освіта – 1 особа. Соціально-майновий стан членів громади розподілявся наступним чином: робітників – 13, службовців – 2, осіб вільного фаху – 43, забезпечених пенсіями – 2. Проте, вже станом на 1 січня 1928 р. до відповідної синодальної релігійної громади собору входило 69 осіб (30 чоловіків та 39 жінок), а станом на 1 січня 1929 р. – 58 осіб (21 чоловік та 37 жінок) [11, арк. 2]. Зменшення кількості членів синодальної релігійної громади у 1929 р. було не випадковим, адже саме тоді відбулась зміна генеральної лінії політики радянської держави у ставленні до церкви. У цей час об'єктом переслідувань з боку влади стали усі без винятку релігійні напрямки.

Про посилення адміністративного тиску на духовенство та відновлення репресій свідчать документи. Зокрема, у «Списку священнослужителів синодальної орієнтації Чернігівської округи на 20 серпня 1929 р.» зазначено, що протоіереєм Борисоглібського собору на той час був Герасим Смолічев, який поставив свій підпис під цим документом як заступник голови управління [10, арк. 56]. Саме на Герасима Смолічева, як на одного із керівників синодальної церкви на Чернігівщині, у подальшому був спрямований адміністративний тиск з боку органів радянської влади. Про це свідчить його лист від 20 січня 1930 р. про зречення духовного сану. Так, у цьому листі зазначено: «Я, протоіерей Смоличев Герасим Пилипович, колишній викладач Чернігівської семінарії, кандидат богослів'я, прослужив 45 років по духовному і Міністерства народної освіти відомствам, прийшов до переконання, що вся моя діяльність була спрямована на шкоду народові. Близьке знайомство зі священнослужителями всіх видів та відтінків переконало мене в тому, що вони переслідують шкідливе діло затемнення мас і інтереси шкурного паразитичного характеру. Прикриваючись словом Божим, проводять свою контрреволюційну діяльність на шкоду трудящим масам. Я переконався, що місце церкви повинна зайняти радянська школа. Тому пориваю назавжди з релігійним культом, зрікаюся сану і закликаю усіх розсудливих і чесних служителів культу наслідувати мій приклад» [12, арк. 216]. Показово, що на цьому документі відсутній особистий підпис Герасима Смолічева, а текст листа надрукований на друкарській машинці, а не написаний власноруч священником. Все це схиляє до

думки, що 20 січня 1930 р. Герасим Смолічев найімовірніше не зрікався духовного сану. Також до наших днів зберігся ще один цікавий документ. Зокрема, це власноруч написана «Заява до інспектора відділу культів від священника Борисоглібського собору Герасима Смолічева», датована 9 лютого 1930 р. У ній він інформував, що «10 лютого цього року призначено касаційний розгляд з приводу штрафу 300 рублів, накладеного на мене народним судом першої дільниці Чернігівської округи за неукладення громадою Борисоглібського собору попереднього договору зі сторожем Яковом Ребусом. Між тим, згідно з Декретом про відділення церкви від держави обов'язок утримувати і мати сторожів церковних відноситься до громади. Тому, прошу підтвердити це при розгляді цієї справи 10 лютого у касаційному кримінальному відділі окрсуду» [12, арк. 177–177 зв.]. Отже, цей документ свідчить, що на початку лютого 1930 р., незважаючи на тиск з боку органів радянської влади, Герасим Смолічев продовжував своє духовне служіння. Подальша його доля поки що залишається невідомою. У архіві управління Служби безпеки України в Чернігівській області не виявлена особова карна справа Герасима Смолічева. Можливо, він був висланий за межі України або репресований радянськими каральними органами.

Наступним священником синодальної релігійної громади Борисоглібського собору м. Чернігова став Сергій Колосков. Про нього більш детально дізнаємося з архівних документів, зокрема, зі «Списку службовців культу Сновського району», складеному станом на 1 січня 1929 р. У документі повідомляється, що Колосков Сергій Архипович, 1883 року народження, є священником синодальної течії у релігійній громаді села Рогізки Сновського району [10, арк. 39]. Також у «Списку священнослужителів синодальної орієнтації Чернігівської округи на 20 серпня 1929 р.» зазначено, що Сергій Колосков перебуває у сані священника з 1911 р., а у селі Рогізки служить з 1917 р. [10, арк. 56]. Окрім того, у «Відомості обліку службовців релігійного культу по Сновському району на 15 квітня 1930 р.» інформація про Сергія Колоскова відсутня. Проте повідомляється, що у селі Рогізки служить уже інший священник, Олександр Прокопович [10, арк. 77]. Отже, найімовірніше, Сергій Колосков переїхав до м. Чернігова на початку 1930 р. Також цікава інформація міститься у листі вченого охоронця Чернігівського заповідника Ісидора Строкуна до Українського комітету охорони пам'яток культури, датованому 20 грудня 1930 р. Зокрема, згадуючи у листі Борисоглібський собор, Ісидор Строкун повідомляє, що «натепер, зазначена пам'ятка знаходиться в занедбаному стані. Піп (синодальник) Колосков, що користується з неї, не в змозі підтримувати її в задовільному стані. Відвідує цей собор 5–10 осіб, переважно старе жіноцтво з колишніх людей» [13, арк. 71]. Таким чином стає зрозуміло, що наприкінці 1930 р. богослужіння у Борисоглібському соборі здійснював саме Сергій Колосков.

В цілому, на початку 1930 р. значно посилювався адміністративний тиск влади на церкву. Зокрема, у січні 1930 р. адміністративний відділ Чернігівського окрвиконкому звернувся до Чернігівської міськради з пропозицією «по закриттю всіх молитовних будинків в м. Чернігові» [12, арк. 110]. Також спроби закрити Борисоглібський собор здійснювалися і на початку 1931 р. Про це свідчить лист завідуючого сектором науки Народного комісаріату освіти УРСР Похилевича до вченого охоронця Чернігівського заповідника, датований 7 січня 1931 р. У листі повідомляється: «щодо виселення попа Колоскова, то сектор науки звернувся вже до РВК, але відповіді поки немає» [13, арк. 68]. Остаточне питання закриття Борисоглібського собору було вирішено 1 липня 1933 р. Саме тоді оргкомітет Чернігівської області ухвалив рішення припинити богослужіння у соборі, мотивуючи це необхідністю капітального ремонту храму, а також тим, що релігійна громада від проведення ремонту відмовилася [14, с. 71].

Таким чином, згідно із архівними документами, священниками синодальної релігійної громади Борисоглібського собору м. Чернігова у період з квітня 1925 р. до липня 1933 р. були Олександр Сахаров, Герасим Смолічев та Сергій Колосков. Саме ці священники своєю щоденною працею перетворили Борисоглібський собор на один із головних організаційних центрів синодальної церкви у м. Чернігові. Також позитивною була діяльність священників синодальної релігійної громади Борисоглібського собору щодо запровадження більш демократичних принципів церковної організації. Загалом, однією з головних причин появи синодального руху була спроба частини духовенства православної церкви знайти порозуміння з радянською владою задля вирішення внутрішніх церковних проблем. Проте, священникам синодальної церкви досягти поставленої мети не вдалося, бо їх діяльність не вписувалась у радянську концепцію побудови атеїстичного суспільства. Отже, радянська влада доклала значних зусиль для знищення синодальної церкви та її священників.

ПОСИЛАННЯ

1. Радянська влада та православна церква на Чернігівщині у 1919–1930 рр. Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. Р.Б. Воробей; упорядники А.В. Морозова, Н.М. Полетун. – Чернігів: Видавць Лозовий В.М., 2010. – 408 с.
2. Документи про синодальний рух на Ніжинщині у 1920-х роках / О.Кривобок // Ніжинська старовина. – 2014. – Вип. 17 (20). – С. 69–85.
3. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська область / Упорядники: О.Б. Коваленко, Р.Ю. Подкур, О.В. Лисенко. – Кн. 3. – Чернігів: Десна Поліграф, 2011. – 600 с.
4. Ванжула О. Доля чернігівського Спасо-Преображенського собору за часів міжконфесійного протистояння у 20-х рр. ХХ ст. / О. Ванжула // Сіверянський літопис. – 2017. – № 4. – С. 94–106; Нижник Л. Життя П'ятницької церковної громади м. Чернігова в 20-х роках ХХ століття / Л. Нижник // Чернігівські старожитності: зб. наук. пр. / Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», Центр пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури; [редкол.: Ю.О. Соболь (голова) та ін.]. – Чернігів: Десна Поліграф, 2018. – Вип. 5 (8). – С. 208–215.
5. Євсєєва Т.М. Обновленський рух / Т.М. Євсєєва // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2010. – 728 с.: іл.
6. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-67, оп. 1, спр. 285, 20 арк.

7. ДАЧО, ф. Р-67, оп. 1, спр. 135, 125 арк.
 8. ДАЧО, ф. Р-67, оп. 1, спр. 376, 111 арк.
 9. П'ятницька церква в Чернігові / Л. Нижник, А. Гаркуша. – Чернівці: Десна Поліграф, 2015. – 120 с.
 10. ДАЧО, ф. Р-67, оп. 1, спр. 460, 82 арк.
 11. ДАЧО, ф. Р-67, оп. 1, спр. 415, 57 арк.
 12. ДАЧО, ф. Р-67, оп. 1, спр. 473, 387 арк.
 13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 9, спр. 1483, 165 арк.
 14. Віроцький В.Д. Храми Чернігова / В. Віроцький – К.: Техніка, 1998. – 207 с.

Глухенький А.А. Священники синодальної релігійної общини Борисоглебського собора г. Чернігова в 20–30-х роках ХХ століття

В статті йдеться про діяльність синодальної релігійної общини Борисоглебського собора г. Чернігова в 20–30-х роках ХХ століття. Освітлено діяльність священників синодальної церкви.

Ключові слова: Борисоглебський собор, синодальна релігійна община, священник Александр Сахаров, священник Герасим Смолицhev, священник Сергій Колосков.

Hluhenkyi A.A. The priests of the synodal religious community of the Cathedral of St. Borys and Hlib in Chernihiv in 1920–1930s

The article is devoted to the work of the synodal religious community of the Cathedral of St. Borys and Hlib in Chernihiv in 1920–1930s. The activity of the priests of the synodal church is represented.

Key words: the Cathedral of St Borys and Hlib, the synodal religious community, the priest Oleksandr Sakharov, the priest Herasym Smolichev, the priest Serhii Koloskov.

19.02.2019 р.

УДК 94(477.5):323.272:930.25«1917/1921»

І.В. Мошук

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ БІЛЬШОВИКІВ У ГЛУХІВСЬКОМУ ПОВІТІ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр. (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦДАГО)

У статті на базі архівних джерел досліджуються проблеми формування місцевої владної структури – Глухівського повітового партійного комітету – у період Української революції 1917–1921 рр. Аналізуються матеріали, що констатують стиль роботи партійних органів влади на місцях; виокремлюються організаційні заходи партійного керівництва, спрямовані на розбудову радянської держави та якісно нової комуністичної свідомості.

Ключові слова: органи державної влади, радянське керівництво, партійний комітет, комсомольці, Комуністична партія більшовиків, Глухівський повіт.

Реформування та вдосконалення органів державної влади обумовлює необхідність дослідження історичних особливостей їхнього формування на певних етапах розвитку суспільства. Особливо актуальною постає ця проблема в сучасних умовах децентралізації влади, коли від діяльності органів місцевого самоврядування залежить стабільність розвитку регіону. Для забезпечення ризиків помилок при формуванні та діяльності органів місцевої влади, варто скористатися досвідом ор-

ганізації та функціонування владних органів на місцях у період становлення радянської влади. Підґрунтям для дослідження зазначеної проблеми є архівні документи, які слід не тільки ретельно вивчати та аналізувати, а й оприлюднювати.

У історичній науці з проблеми, що досліджується, мало відповідних робіт, а ті з них, які видані, розглядають лише обмежене коло питань формування та діяльності органів місцевої влади у період Української революції 1917–1921 років. Крім того, окремі студіювання рясніють ідеологічними маніпуляціями, неправдою, висновками, які далекі від справжнього бачення реальності [1].

Окремі аспекти функціонування місцевих органів влади радянської України досліджено у працях В.Д. Гончаренка [2], В.С. Калиновського [3], І.Б. Коліушко [4], Г.В. Лаврика [5], В.В. Стрільця [6] та інших сучасних вітчизняних учених. Перебіг революційних подій 1917–1920 рр. на Глухівщині викладений у роботі В.І. Белашова [7]. Проте потребують аналізу проблеми становлення та функціонування місцевих органів влади Глухівщини у зазначений період.

Виходячи з того, що становлення радянських органів місцевої влади залежало від реалізації на практиці більшовицької моделі соціалізму, предметом дослідження обрано процеси та явища, пов'язані із формуванням державної та партійної влади на місцях в УРСР у роки Української революції.

Об'єктом дослідження є архівні документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

У фондах архіву зберігаються документи, які є беззаперечними свідками проблем і труднощів, з якими зіштовхнулося радянське керівництво при формуванні місцевих органів влади у період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. Переглянувши низку документальних свідчень щодо Глухівського повіту [8], варто зауважити, що становлення радянської влади у регіоні не було таким безхмарним та помпезним, яким його намагалися показати політичні пропагандисти тих часів. Місцеве населення з острахом і пересторогою приймало більшовицькі нововведення та радянські форми влади. Часто його дратували незрозумілі партійні надбудови, що контролювали владний процес, тому чисельність партійних та комсомольських організацій на місцях у той час була мізерною.

Наведений нижче архівний документ засвідчує методи здійснення поточної роботи більшовиками. Сама форма викладу матеріалу, що подається до керівної інстанції, констатує стиль роботи партійних та радянських органів влади. Жодного прізвища, жодної назви населеного пункту, жодного співвідношення з конкретними подіями чи явищами, що відбувалися на той час у регіоні. Однак, навіть у такому обмеженому інформаційному вакуумі, у документі можливо виокремити низку даних, що є цінними для аналізу регіональних проблем того часу.